

Зовяли надії весняні
 І — зникла послідня заграва...
 Верби щось мідно-багрянні
 Зовяли надії весняні —
 Лишилася осінь блідава...

12. 9. 1930. р.

Вяч. Миропільський.

Габор Костельник

бачвансько-руський поет і головний діяч бачвансько-руського відродження.

(Докінчення)

Розмірно меншу групу, ніж патріотичні пісні й поезії, становлять у поетичнім надбанні Костельника на бачвансько-руським діалекті елегії й поезії з дещо філософічним, так би сказати, забарвленням. Це переважно твори останніх років. Чи не найкраща з них, се коротка, але гарна й своїм змістом і поетичним висловом поезія „Аероплан“ (написана в 1927 р.).

На високій горі, де рояться хмари, відколи світ є світом, орли гніздо мали. У гнізді тім орлята вчать ся світ пізнавати — і додолу у пропасть, і до сонця літати... Та на раз орлят стурбувала незвичайна новина. Трясучися від страху, питаються вони старого вірла, котрий щойно прилетів до гнізда:

„Апо (тату)! апо! до то? чи не конає швета?
 попод небо якиш шаркань — шаркань (смок) лета!
 форка, ричи (ть) страшні — чи сє не видзели?
 Ах, ви нам, о таким нігда не гварели!

Здихнул (зїтхнув) стари орел, долу спушел главу:
 „Дзеци мой! вічну страцели сме славу!
 Славу, до нам Бог дал, та нам человек однял,
 і славу і царство!“ — так ше орел озвал.

„То не шаркань, до сє под небом видзели!
 Але тот, до вше го бац(ь) ше сме мушели!
 Бог му придал ключі од швета шицкого,
 а вон, вше беснейши, Бога гоні з нього!

„Цалу жєм препалел — як цеглу у огню,
 та тераз і небо уж одніма Богу!
 Огень, дим і смрод і шмерц по нїм розноши,
 свою славу шеє (сіє), Божу славу коши (косить)...“

Стари мудри орел дзедом так гуторел,
 кед вибачел, як ше нову швет ушорел.
 Дзе летали орли, одкеда швет швета,
 та тераз машина, ягод шаркань лета“.

Серед інших поезій тоїж групи звертає на себе увагу незвичайно проста у своїм вислові, але саме цим симпатична і гарна елегія „Помарли ми оец і мац“. Особливо перші рядки цієї поезії відзначаються зворушливою ширістю, безпосередністю почуття й оригінальністю:

Помарли ми оцеп і мад
од старосци,
Гей, уж і я, і я бліжей
гу вічності!
Мамо моя, уж на швецe
нет нікого,
хто би ме, як Ви, так волаі:
„дзецко мойо!“

Штераец і штири — то су
роки мойо,
Іпак Ви мне вше волаі:
„дзецко мойо!“
Пецeро уж мал сом дзеці,
дзеці свойо,
іпак Ви ме вше волаі:
„дзецко мойо!“..

Як просто, правдиво і дійсно по мистецьки віддана тут в кількох словах і любов матери, глибока, наївна, навіть дещо комічна й зворушлива, та спогади й настрої сина по її смерті.

Подібні ж щиро поетичні риси знайдемо ми і в „Піснях з велькей войни“ („Колісанка“, „Дзівоча пісня“, „Смутні роки“). Поетична простота, щирість почуття, глибока правдивість і ніжність, котра одначе не приходить (як у багатьох наших поетів і письменників ХІХ ст., а й деяких сучасних) у неприємну солодкуву сентиментальність.

Значну частину бачвансько-руських поезій Костельника уявляють вірші для дітей. Костельник любить дітей, розуміє чи відчуває їх думки, почуття, смаки і вміє писати для дитвори. Для дітей написав він чудовий двоактовий драматичний нарис „Гу Христови“, одну з найкращих перлин своєї поетичної творчости. Дітям також присвятив він багато віршів, простих, веселих легеньких, іноді трохи дидактичних, іноді написаних просто для розваги — від повчаючої поезії „Жимські вечар“ до веселого віршика „Кед ше біла муха з муху“ та звукоподібних, писаних для менших діточок „Горлиці“ або „Гледа кура гніздочко“ і т. п. Знайдете серед тих дитячих поезій Костельника й гарні басчки, й написані для дітей спомини про дитячі роки поета („Дом і швет“, „Бачкей“) і т. д.

Окремо серед бачвансько-руських поезій Костельника треба згадати його історичне віршоване оповідання „Пан-отец Копчаї Янко“ і найбільшу з бачвансько-руських поезій — „Препасц виніци“. — В першім з них згадує поет славного в свій час керестурського пароха Янка Копчаї, ідеального священика, й великого добродія бідних, котрий гаряче любив свій Керестур і, коли його іменовано єпископом, відмовився від єпископства та лишився у рідній і дорогій його серцю керестурській парохії.

Цілком осібне місце в бачвансько-руським поетичним надбанні Костельника з ймає досить великий (понад 300 віршованих рядків) ліро-епічний твір „Препасц виніци“. Сюжет його досить простий. Старий виноградар оповідає про ті часи, коли він був власником „виніци“, яку він одідичив од батьків і дідів і яку любив усею душею. Скільки радости, скільки щастя давала йому праця у тій винниці:

„Пришла яр (весна), а за ню і моя робота:
през дзень од чокота ходзим до чокота,
та одкривам лозу... Шерцо ми ше треше,
думаю, же ме вітор так на кридох неше“..

Малюнок „пробудження“ винниці, зогрітої весняним сонцем-котре незвичайно мальовничо та ніжно порівнює поет з пробую,

дженням малої дівчинки, яку пестить її мама, — один з найкращих в цьому поетичнім оповіданні. — Та ось уже новий малюнок. Надходить літо:

„і так, не знам кеди, яр на лето прешла,
уж одквітла, уж і зродзела черешня —
а моя виніца за ню ше понагля
та свойо пахняце квіце указала.
Квіце поспадало, віша гірзочки —
з дня на дзень ше красше наліваю бобки“...

Нова праця, нова потіха, нова радість. І при тім одна лиш турбота, яка й виливається в отсих молитовних проханнях до „святої жеми“ і до „неба“:

„Свята жеми, святе небо! до лем маце,
през тоту виніцу шицко ми даване!
Будз ле, небо, мирне, бурі не посилай,
ляд і дїждж недобри у зубадлох тримай!
Пошли їх на морйо, пошли на пустыню —
а моеї виніцу влагу дай обляну:
ціху росу, ціхи дїжджик, ціхи вітри —
не обивай бобки, не суш ми гірзди!
Але дай і цепла, — грозну огня треба!
То од тебе питаю, од святого неба!

Одна за другою змінюються картини дозріваючої винниці, несучи нові радощі працюючому на ній господареві. Нарешті, найбільша радість:

„яка була радощ, кед забелавела
даяка гірзда, перша кед дозрела!
вжал сом ю, одрезал — гоч сам ю сановал,
але сом лем еден бобок з ней коштовал,
гевто однес дзецом — най то едза дзеці,
бо то перші плоди лем дзецом есц швечи“...

Далі перед нами розгортає поет незвичайно мило та гарно змальовану сценку частування дітей першим виноградом.

Та надходить осінь, а з нею найбільше торжество і „свято“ винограда:

„оберачка! шпіві! шміхі! беганіна!..
то веселі дні, кед два ше сходза вича:
старі пію(ть) старе, млади пію(ть) младе —
шак то ти і сам знаш, оздаль ци познате!
Жимі треба огню, яр заш люби(ть) квеце —
а кед ест, цо треба, та теди ест щесце!“

І так бувало що року. Шісдесят років, спершу малим хлопцям, потім юнаком, зрілим мужем і вкінці старим, бачив виноградар що року ці картини, що року радів їм, і жив разом зі своєю винницею. — Та раптом сталося нещастя, велике, страшне нещастя. Винниця почала вянути й гинути. Загніздилася в ній фільоксера, цей страшний бич винниць. Старий виноградар не розумів, що діється з його винницею; не знали ще тоді люди в його околиці, що то є фільоксера. Пробивав ратувати винницю. Та все було даремне. Прийшла нова весна і нова зелень появилася всюди, —

„а моя виница далей, далей прела!..
Ніч сом уж не робел, ніч сом не прегварел,
лем сом на виницу ягод мертви патрел..“

І там, де була чудова винниця, стирчать лише

„спрети даскельо чокоти..
ту і там коліки голі іще стирча,
іньші поспадали — вшадзи мертва ціша,
цінтор, прави цінтор остал ми з виници —
а тим, цо у гробе, слунко уж не швіци“..

Малюнки винниці переплітаються з гіркими скаргами старого виноградаря та сумними елегійними його розважаннями..

„Боже, яки закон на тім шведе влада:
шицко, і найвекше, на прах ше розпада!
Але человек вше ше одніма од шмерци:
хоч умера — живот йому на памеці!..“

Малюнки в поезії — річ дуже трудна, особливо* малюнки природи. Навіть великі поети — мистці, в погоні за гарним, яскравим малюнком, переходили дозволену поезією межу і впадали в непоетичне, описування природи. Поезія — мистецтво наскрізь динамічне, так само як музика, театральна міміка і балет; вона потрібує руху, „текучого“ життя. І зле робить той поет, який хоче малювати природу чи взагалі які будь життєві образи засобами, приступними лише малярів (цю помилку робив, між ін., навіть Коцюбинський, може занадто прославлений за гарні „малюнки“ природи в його творах, — якраз ці „малюнки“ вважаємо за одну зі слабших рис його творчости). Але Костельник зумів змалювати свої образи не статичними, малярськими фарбами, але яскравими, динамічними, отже дійсно властивими поезії штрихами; а до того зумів сполучити ці малюнки з поетично переданими рефлексами, тобто осягнув конче потрібного в краснім письменстві при поетичних малюнках синтезу поетичного образу з рефлексивною лірикою, без котрої малюнок у краснім письменстві майже завжди скидається на прозаїчний опис.

Рівночасно з тим, поет використав у своїм творі й деякі етнографічні риси, виявляючи при тім належний такт і міру й не нагромаджуючи цих рис забагато. — Взагалі, в сфері ліро-епічної поезії виявив себе Костельник правдивим мистцем.

Як справжній т в о р е ц ь бачвансько-руського письменства, Костельник не міг обмежитися теоретичними творами на бачвансько-руськїм діалекті. Він дуже багато зробив — теоретично і практично — і для оброблення та пристосування бачванського наріччя нашої мови також до вживання його в науковій і мистецькій прозі. Уложив і видав граматику бачвансько-руського наріччя, писав статті про це наріччя, виявляючи його характеристичні риси та обстоюючи його приналежність до української мови, написав далі низку надрукованих у бачвансько-руських календарях історичних нарисів („Петро і Янко Копчаї“, „Природни і газдовски живот Русиных у Бачкей і Срїме“, „Значенє Керестура“, „Церква у Керестуре“, „Школа у Керестуре“

і т. д.) та кілька інших статей: „Яка наша народна назва“, написана в 1921 р. (в цій статті о. Костельник старається популяризувати серед бачванських русинів національне ім'я — українців) і т. д. Рівнобіжно друкував Костельник на бачв.-руським діалекті й невеликі оповідання переважно дидактичного або напів-ліричного характеру. Одні з тих оповідань мають теми, взяті зі Св. Письма: „Отцове народа“ (Никодим і Йосиф Ариматейський), „Кед ше нови швет родзел“ (з життя св. апост. Павла); обидва властиво стоять на межі красного письменства і популярного навчання. Інші оповідання („Давні пайташки“, „Кредла і Кредляня“, „Смутна гдовица“, „Валалски чловек“, „Муша буц черкотки“) змальовують перед нами бачвансько-руське життя; проходять в них, як живі, перед нашими очима: ось „бачи Янко“, „валалски чловек“, незвичайно симпатична постать, без роду і племені, що журбу і сум розвівав у гуморі й жартах; його автор, певно, змалював з природи і присвятив його змалювання чи не найкраще зі своїх оповідань („Валалски чловек“); ось підстаркувата жінка керестурська Ержа, що повдовівши в немолодому віці, зібралася вдруге виходити заміж, та розглянулася по Керестурі, й зрозуміла, що заплізно в її віці „на гдовцох патриц“, але слід „ше Богу Небесному модліц — до гроба ше готовиц!“ („Давні пайташки“); ось німець мельник Кредла і його жінка німкиня „Кредляня“, що оселилися у „руськім валалє“, стаючи для „руснаків“ взірцем працьовитости, порядку, чистоти та гарного життя; ось безжениий „паноец“, „млади а неженети“, що, не маючи родини, покохав „говлі“, котрі жили у гнізді на комині його хати, а, коли забив хтось „говляка“, від усеї душі жалів та співчував горю невшішної „говльової“ вдовиці („Смутна гдовица“); ось, нарешті, переселенець з Керестура Дюра Предняк, що вже давно поселився в іншій „валалі“ у сусідній з Бачкою Славонії, та все не міг забути рідного Керестура і в своїм новім „валалє“ хотів би відтворити другий „Керестур“ — і справді перетяг в той „валал“ багато руських родин з Керестура, багато спричинився до отворення „руської“ церкви у тім валалі, та бракувало йому в в тій церкві „черкоток“ — малих дзвіночків на кадилі, таких, які були в керестурській церкві; аж по кількох літах, по довгій гризоті і смутку дістав таки бажані „черкотки“ Дюра Предняк — і радів як дитина, чуючи, як вони легенько дзвенькали, коли кадив панотець — зовсім так само, як у Керестурі!

Та найвищої поетичної краси досягає Костельник безперечно в драматичній творчості. Небагато написав він драматичних творів — лише невеличкий двоактовий драматичний етюд для дітей „Гу Христови“ й п'ятиактову трагедію на біблійний сюжет — „Єфтайова Дзівка“. Але це, без сумніву, найкращі твори бачвансько-руського поета, в яких найсильніше виявився його талант. І це дає підставу до питання: чи не є драматична поезія властивим і головним поетичним покликанням Костельника, яко поета й письменника? А рівночасно відчуваємо й певний жаль,

що він так мало написав драматичних творів. Та ще більший жаль відчуваємо до українських критиків та істориків української літератури, які досі не спромоглися на належну оцінку такого високо-мистецького твору, як „Єфтайова Дзівка“ — і це тим більше, що взагалі вся українська література, а найновіша особливо — так дуже бідна на дійсно мистецькі драматичні твори.

Справді, які драматичні твори появилися за останні 10—15 років у нашій письменстві, про які варто згадати? — „Між двох сил“ Винниченка (один з найкращих сього вельми здібного, але хаотичного письменника), далі — вже значно слабша, але дещо подібна до неї „Перемога“ М. Вовгура;¹⁾ коли до цих додати ще „Самсона“ Дм. Николишина, то поза ними властиво нічого більше й згадати.²⁾

На тим більшу увагу заслуговує „Єфтайова Дзівка“ Костельника, котру по справедливості можна назвати клясичним твором новочасної української літератури. Клясичність її відбивається і в виборі сюжету, і в його трактуванні, і в змалюванні „внутрішньої боротьби“ в душах головних героїв (боротьба між обов'язком супроти Бога і любов'ю до доньки — у Єфтая, й боротьби між тим самим обов'язком і бажанням життя — в його доньки), що кінчиться побідою почуття обов'язку, і навіть почасті в архітектониці драми („вісники“ і т. п.). Вне-сено в драму й гумористичний елемент старої „трагікомедії“ (Осифко в перших трьох актах).

Сюжетом трагедії Костельника послужив 11-ий розділ Книги Суддів. Сюжет дійсно драматичний, до того ж дуже добре використаний автором, без жадного відступлення від біблійного оповідання, хоч розуміється, з численними додатками, які одначе в нічім не суперечать біблійному оповіданню (та й по що змінювати біблійні сюжети, коли вони й без того повні завжди незвичайної сили, яскравості, мальовничості, драматизму?!). Під цим оглядом трагедія Костельника теж заповнює велику прогалину, а саме майже повний брак драматичних та взагалі літературних творів на біблійні теми; бо в нас звичайно, коли й писано ніби-то на біблійні теми, то не кажучи вже про те, що звичайно повторювано все ті самі, надто вже всім знані й багато раз в літературі оброблювані сюжети, — але до того ще й використовувано їх для „революційних“ цілей, так що з духа Біблії не лишалося в тих творах і сліду (це останнє доводиться сказати навіть і про твори на ніби-то „біблійні“ теми Л. Українки).

Таким чином велике й багате джерело високо-драматичних тем і сюжетів, котрим є Біблія, для нашої літератури лишалося

¹⁾ „М. Вовгур“ це псевдонім досить визначного наддніпрянського діяча й працівника укр. науки та його жінки, з котрою разом мав він написати цю драму.

²⁾ „Гріх“ і „Закон“ Винниченка, з театрального погляду песьи незлі, але з літературного — досить слабкі; можна сказати, що Винниченко не дуже щасливо по в т о р о є образи та драматичні ситуації своїх давніх творів (особливо це відноситься до „Гріха“).

невикористаним. Дуже гарним вибором свіжого, не „заялозеного“ сюжету з Книги Суддів Костельник вказує й іншим нашим письменникам про призабуте в нас величне джерело сюжетів багатьох творів світової літератури.

Дієвих осіб в трагедії Костельника небагато. Зайвих персонажів нема. Але від тої малочисельности дієвих осіб драма не страждає. Взагалі, драматична будова у творі Костельника стоїть на високім мистецькім рівні. Можна б закинути письменникові хіба деякі архітектонічні недостачі в перших актах трагедії, а саме довгі монольоги, появи „вісників“ і т. п. Сучасна драматургія не визнає довгих монологів, за допомогою яких автор знайомить глядачів та читачів своєї пєси з суттю пєси, з минулим дієвих осіб і т. п.; так само відкидає сучасна драматургія „вісників“, які сповіщають глядачів про те, що діється поза межами сцени, і т. ін. Тим часом в першій акті „Єфтайової Дзівки“ знайдемо і вісників і довгі монольоги й інші аксесуари старих, клясичних трагедій. Та, з другого боку, ці риси в трагедії Костельника, хоч з погляду сучасної теорії драми й з погляду сценічности виглядають мінусами, рівночасно вони неначе воскрешають духа клясичної трагедії, хай недосконалої (з погляду сучасного літературознавця й театрала), зате величній і будь-що-будь високомистецької.

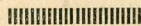
Але з середини другої дії в „Єфт. Дзівці“, від тої хвилі, як з'являється на сцені Єфтай, акція розвивається в драмі вже остільки напруженим, суто-драматичним темпом, що будь які уваги авторів вже були б недорічністю: дія захоплює читача (і так само, певно, й глядача на сцені, коли цю пєсу виставляється) і напружений інтерес з кожною хвилею зростає. Максимального напруження досягає драматична акція в середині 3-ої дії, коли вертається з війни побідником Єфтай і — серед загального урочистого привіту, прорікає страшну долю своєї доньки-одиначки. — 4-ий акт, в яким представлено останній день перебування Єфтайової доньки у Галаадських горах, написаний незвичайно сильно й зворушливо, в дусі помірковано-сентиментального ліро-драматизму. Психологію дівчат змальовує автор в сім акті прямо знаменито. Художніми фарбами змальовано також радикальну зміну в характері й душі Осифка, придуркуватого і досить злого та неприємного блазна, котрий під впливом великого горя, стає дійсним чоловіком, в душі якого пробуджуються найкращі почування. Цілий акт робить при читанні велике вражіння; а при добрім виконанні на сцені це вражіння мусить бути ще сильніше. При тім автор уміє втриматися й від дешевого мельодраматизму й солодкаво-сентиментальної сльозливости, котрими так насичені бувають звичайно українські драми. Правдиво по мистецькому змальовано й сцену жертви в V. акті, де особливо виступає величність героїні драми, представлена автором, до речі сказати, у повній згоді з оповіданням Біблії (Кн. Суддів, 11, 36).

В молодій бачвансько-руській літературі „Єфтайова Дзівка“ займає й безперечно довго займатиме найвизначніше місце. Але

її значіння не може обмежуватися рямцями провінціональної, діалектичної літератури. Їй належить відвести відповідне місце в загально-українській літературі. Дуже бажаним було б переложення її на загально-українську літературну мову та внесення її в репертуар наших драматичних труп. Добре було б також видати її з додержанням може напів-етимологічного (розуміється, не московфільського, а українського) правопису та з і словником, щоб її й в оригіналі міг прочитати й добре зрозуміти кожен українець.

Вкінці, лишається згадати про незвичайно гарну драматичну двоактівку „Гу Христови“, написану для дітей (надруковану в „Руськім Календарі за южно-славянських Русинох“ на 1923-ій рік). Дія відбувається в цій драматичній етюдї на другий день по народженні Христа. Бачвансько-руські діти дуже люблять цю песку, й з великою радістю її виставляють. Думаємо, що її необхідно перекласти на загально-українську літературну мову й зробити приступною всім українським дітям, — і певно, що вона й по ін. українських землях зробиться улюбленою песою діточого репертуару. Та не тільки діти, але й дорослі читачі (та глядачі), без сумніву, з приємністю пізнають цей невеличкий, симпатичний твір, в котрім знову так яскраво відбився драматичний таланти о. Костельника.

Перечитуючи „Єфтайову Дзівку“ й етюд „Гу Христови“, маємо підстави сподіватися, що ці два твори не лишаться одинокими спробами драматичної творчости о. Костельника, і що він, — не вважаючи на переобтяженість іншою працею, яка дозволяє йому лише деякі вільні години віддавати літературі — всетаки дасть можливо ще не один високоцінний драматичний твір. Взагалі бачванські русини, а з ними й всі українці мають право чекати дальшого розвитку літературної творчости о. Костельника, безперечно одного з найсвоєрідніших представників нашого сучасного письменства.

Релігія Християнська, що з руїн Римської Імперії і з взаємно себе поїдаючої Європи, витворила нову культуру і нові держави, здатна ще й нашу Україну відродити та з руїни більшовицької Державу Українську сотворити. Тільки дайте їй, інтелігенти українські, цей вогонь, цю самоосвяту, цю безкорисність, якими горіли колишні монахи подвижники, такі самі інтелігенти як і Ви.

В. Липинський.
